

Päivähoidon


# USKONTO- KASVATUS



Onks  
enkeleitä  
olemas?

-näkökulmia päivähoidon  
uskontokasvatukseen





#### Työryhmä

Aija Anteroinen, Päivi Haapakoski,  
Virpi Killström, Anne Luoma,  
Leena Nikkilä, Jaanet Salminen,  
Heli Varjonen ja Sanna Viberg

#### Asiantuntijana

Silja Lamminmäki-Vartia (TM, KK, Ito).

#### Valokuvat

Kansi/takakansi Lotta Numminen,  
sivu 2-3 Katri Saarela,  
sivu 6 Timo Jakonen,  
sivu 9-10 Katri Saarela

#### Ulkoasu

Jani Käsmä

#### Julkaisuvuosi

2011





## Aluksi...

**K**ansainvälistymisen vuosikymmenet ovat muuttaneet myös maamme uskonnollisen todellisuuden. Kristinuskon rinnalla tapaamme arjessa monien muiden uskontojen ja katsomusten edustajia. Toisten näkemyksiä kunnioittavan asenteen aikaansaamiseksi on tärkeää oppia ymmärtämään paitsi omaansa, myös muiden pyhää.

### Kirkkojen edustajien vetoamus 2010

*"Kaikilla lapsilla on oikeus pyhään. Niin kuin lapsi oppii kielen, niin hän oppii uskonnon ja kasvaa kasvattajiensa arvomaailmaan. Kun lapsi kasvaa omaan uskonnolliseen äidinkieleensä, hän oppii myös kunnioittamaan toisen uskontoa. Lasta tulee suojella vaikutteilta, jotka ohjaavat etniseen, uskonnolliseen tai muuhun syrjintään. Kasvattajien tehtävänä on kasvaa itse ja kasvattaa lasta uskontojen välisen ystävyuden ja suvaitsevaisuuden hengessä. Tällainen uskontokasvatus sekä kodeissa että kouluissa edistää yhteiskuntarauhaa. Moniarvoisessa ja monikulttuurisessa yhteiskunnassa tarvitsemme uskontolukutaitoa."*

Kädessäsi olevan vihkonen on tehty Turun ja Kaarinan päivähoiton henkilöstön, lasten vanhempien, seurakuntien varhaiskasvatuksen työntekijöiden ja muiden asiasta kiinnostuneiden työvälineeksi. Vihkosen tarkoitus on:

- esitellä mitä uskontokasvatuksella tarkoitetaan
- olla apuna päivähoiton uskontokasvatuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa
- olla tukena vanhempien ja päivähoiton henkilöstön välisissä keskusteluissa
- helpottaa yhteistyötä eri tahojen välillä

# 1. Uskontokasvatus päivähoidossa – vastuu ja oikeus

**Y**K:n lastenoikeuksien sopimusta voidaan pitää lapsen hyvän elämän edellytysten asiakirjana. Lapsen oikeuksien sopimus takaa siten myös lapselle oikeuden pohtia uskontoon ja elämänmerkitykseen liittyviä kysymyksiä. Taustalla on ihmiskäsitys, jossa ihminen nähdään olentona, jonka elämässä uskonnolla voi olla merkittävä rooli. Uskonnolla tai jollain muulla katsomuksella voidaan nähdä olevan merkitystä lapsen kehitykselle ja hyvinvoinnille. Nykypäivänä myös uskonottomuutta voidaan pitää yhtenä katsomuksena muiden joukossa.

Päivähoidossa annettava uskontokasvatus on lakisääteistä. Uskontokasvatusta sekä sen sisältöä ohjaavat valtakunnalliset varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (Vasu 2005) ja esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (EOPS 2011). Kuntakohtaisessa, yksikkökohtaisessa, lapsen omassa varhaiskasvatussuunnitelmassa sekä esiopetussuunnitelmassa uskonto- ja katsomuskasvatuksen tavoitteet tarkentuvat.

Valtakunnallisissa asiakirjoissa sanotaan seuraavaa:

## Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2005

### Eettinen orientaatio

Eettisessä orientaatiossa tarkastellaan arvo- ja normimaailman kysymyksiä. Lasten jokapäiväinen elämä sisältää tilanteita ja tapahtumia, joita voidaan pohtia ja tarkastella oikean ja väärän, hyvän ja pahan, totuuden ja valheen näkökulmista. Myös oikeudenmukaisuuden, tasa-arvon, kunnioituksen ja vapauden kysymyksiä voidaan käsitellä luontevasti päivittäisten tapahtumien yhteydessä. Olennaista on ottaa huomioon lasten kehitystaso. Pelot, ahdistus ja syyllisyys kuuluvat myös lasten elämään. Niitä käsitellään lasten kanssa niin, että lapsi voi tuntea olonsa turvaliseksi.

### Uskonnollis- katsomuksellinen orientaatio

Uskonnollis- katsomuksellisen orientaation ytimen muodostavat uskonnolliset, hengelliset ja henkiset asiat ja ilmiöt. Lapsen oman uskonnon tai katsomuksen perinteeseen sekä tapoihin ja käytäntöihin perehdytään. Lapselle tarjotaan mahdollisuus hiljaisuuteen ja ihmettelyyn, kyselemiseen ja pohdintaan. Lapsen herkkyyttä ja kykyä ymmärtää sanatonta ja symbolista kunnioitetaan, tuetaan ja vahvistetaan. Lapsia lähellä olevien erilaisten uskontojen ja katsomusten tapoihin tutustutaan. Lapsen varhaiskasvatussuunnitelmassa sovitaan vanhempien kanssa uskonnollis-katsomuksellisen orientaation lapsikohtaisesta sisällöstä.



## Esiopetussuunnitelman perusteet 2000

### Etiikka ja katsomus

Esiopetukseen sisältyy eettistä kasvatasta ja kulttuurista katsomuskasvatusta.

Esiopetuksen eettinen kasvatus sisältyy kaikkeen toimintaan ja on koko ryhmälle yhteistä. Eettinen kasvatus lähtee itsetunnon kehittymisestä ja laajentuu ihmisten välisiin sosiaalisiin taitoihin sekä edelleen elinympäristöön. Eettinen kasvatus liitetään esiopetuksen eri tilanteisiin, ja sitä käsitellään lasten kanssa keskustellen tai roolileikkejä käyttäen ja näin kehitetään lasten eettistä ajattelua. Kulttuurista katsomuskasvatusta opetetaan kaikille lapsille yhteisenä. Kulttuurisen katsomuskasvatuksen tavoitteena on katsomuksellisen ajattelun kehittyminen. Tähän liittyy lapsen kuulluksi tuleminen katsomuksellisissa elämänkysymyksissä, mahdollisuus kartuttaa katsomuksellista yleissivistystä tutustumalla oman katsomuksen ja muiden lapsiryhmässä edustettuina olevien uskontojen ja vakaumusten tapoihin sekä mahdollisuus oppia tuntemaan ja

arvostamaan oman kotiseudun kulttuuri- ja luontoperintöä. Uskontokasvatuksen tavoitteena puolestaan on mahdollisuus kohdata uskontoon liittyviä asioita ja tutustua uskonnollisiin juhliin sekä siihen, miten ja miksi niitä vietetään. Tavoitteena on myös antaa mahdollisuus tutustua oman uskonnon keskeisiin sisältöihin. Elämänkatsomustietokasvatuksen tavoitteena on kehittää valmiuksia kohdata vakaumuksellisia kysymyksiä, jotka liittyvät ihmissuhteisiin, kulttuuri-identiteettiin, ihmisen ja luonnon suhteeseen ja yhteisöön. Opetuksessa käsitellään suvaitsevaisuutta ja kohtuullisuutta, oikeudenmukaisuutta ja reiluuutta, rohkeutta ja omaa identiteettiä sekä hyvääntahtoisuutta ja huolenpitoa.

Nämä Vasun ja EOPS:n tavoitteet ovat linjassa sekä YK:n lapsen oikeuksien (1989) sekä maamme vuonna 2003 voimaantulleeseen uudistetun uskonnonvapauslain kanssa. Laki lähtee positiivisesta oikeudesta saada uskonnonopetusta.

**Oikeus:** Lapsella on oikeus tutustua maailmaan sellaisena kuin se avautuu hänen edessään. Siihen kuuluu myös erilaiset tavat hahmottaa maailmaa ja uskoa eri asioihin. Uskontokasvatus voidaan nähdä ikään kuin ikkunoiden avaamisena maailman monimuotoisiin ilmiöihin, joihin myös erilaiset uskonnot ja katsomukset kuuluvat. On tärkeää, että päiväkodissa jokainen lapsi saa tuntea, että hänen omaa uskonnollista tai muuta katsomuksellista taustaansa, sen tapoja ja traditioita, kuten juhlia, arvostetaan ja kunnioitetaan. Siten on tärkeää perehdyttää lasta sekä hänen omaan traditioonsa että antaa lapselle eväitä kohdata toisella tavalla uskovia lapsia. Uskontokasvatuksen tuleekin monimuotoisessa maailmassa toimia sillanrakentajana oman ja muiden uskonnollisten traditioiden ymmärtämisessä.

**Vastuu:** Päivähoidossa uskontokasvatuksen suunnittelu ja toteuttaminen ovat päiväkodin kasvatushenkilöstön vastuulla. Uskontokasvatuksen toteuttaminen on osa kasvattajan laaja-alaista ammattituntua eikä se riipu kasvattajan omasta vakaumuksesta tai kiinnostuksesta. Uskontokasvatuksen toteuttamisessa tulee myönteisesti huomioida ja kunnioittaa erilaisia uskonnollisia ja katsomuksellisia näkemyksiä. Kasvatuskumppanuuteen kuuluu myös keskustelu lapsen vanhempien kanssa perheen vakaumuksesta sekä lapsen uskontokasvatuksen sisällöstä.



## 2. Uskontokasvatuksen merkitys lapsen kehitykselle



Pyhyden kohtaaminen on aina henkilökohtainen asia eikä ole riippuvainen ihmisen uskonnosta tai katsomuksesta.

Lapsen kehityksen ja oikeuksien kannalta on tärkeää, että lapselle annetaan mahdollisuus tutustua vaihtoehtoihin tulkintatapoihin erilaisista asioista. Lapsen uskonnollinen kehitys on osa hänen kokonaisvaltaista kasvuun eikä ole irrallaan lapsen muusta kehityksestä. Lapsi ei voi kasvaa tyhjiössä vaan saa elämänsä eväät mm. kulttuurin, arvot, tavat ja kielen vuorovaikutuksessa hänelle tärkeiden ihmisten ja ympäristönsä kanssa.

Uskontokasvatus tukee lapsen perusluotamusta elämään. Lapsi kartuttaa kokemuksiaan monimuotoisesta maailmasta ympärillä olevassa tunneilmapiirissä. Hän käsittelee asioita leikin, liikunnan, pelien, kirjallisuuden, kuvallisen ilmaisun, kertomusten, musiikin, draaman ja muun vuorovaikutuksen avulla. Erilaisten tunnekokemusten kautta lapselle välittyy myös paljon eettisiä ja uskonnollisia sisältöjä ja lapsi voi oivaltaa kokonaisvaltaisesti omaan elämäänsä liittyviä asioita.



# 3. Uskontodialogi

Maailmassa ja ympärillämme on erilaisia pyhiä asioita, paikkoja ja tilanteita, jotka voivat olla sekä arkisia että juhlavia. Pyhyden kohtaaminen on aina henkilökohtainen asia eikä ole riippuvainen ihmisen uskonnosta tai katsomuksesta. Lapsi kokee pyhyiden omien tärkeiden kysymystensä ja ajatustensa kautta. Lapsen kokemukset pyhydestä ja niiden merkitysten tutkiminen ovat tärkeitä hänen kasvuun. Elämys ja oivallus kuuluvat yhteen, myös uskontokasvatuksessa.

Lapsen mielikuvitus herättää hänessä perusturvallisuuteen liittyviä kysymyksiä ja huolenaiheita. Kysymykset tulee ottaa aina vakavasti ja niitä tulee pohtia yhdessä lapsen kanssa. Lapsi rakastaa keskusteluja aikuisen kanssa. Pohtiessaan vaikeita elämänskysymyksiä turvallisesti aikuisen kanssa lapsi voi vapautua hänen mieltään painavista asioista. Lapsen ja aikuisen yhteinen aika sekä yhteiset pohdinnat tukevat lapsen kokonaisvaltaista ajattelun ja tunnemaailman kehitystä.

Uskontodialogilla tarkoitetaan toimintaa, jossa pyritään tutustumaan toisen uskonnon edustajaan tasavertaisessa kohtaamisessa. Uskontodialogi toteutuu vuoropuheluna ja yhteistyönä. Avoimen käytännön kohtaamisen kautta perehdytään toisen uskontoon. Tavoitteena ei koskaan ole toisen osapuolen kääntäminen. Uskontodialogilla voidaan myös haastaa ihmisten tietämättömyys ja ennakkoluuloisuus toisista uskonnoista ja uskonnon edustajista. Iso osa uskontodialogista tapahtuu arjen tilanteissa erilaisten ihmisten kohdatessa ja toimiessa toistensa kanssa.

Päivähoidossa uskontodialogi toteutuu monella tasolla:

## Päivähoidon henkilöstö <-> vanhemmat

Esimerkiksi

- arkikeskustelut
- kasvatustieteelliset keskustelut
- lapsen hoito-/varhaiskasvatus- tai esiopetus suunnitelman laatiminen

## Päivähoidon työntekijä <-> päivähoiton työntekijä

Esimerkiksi

- arkikeskustelut
- koulutukset
- työyhteisön yhteiset pohdinnat

- työntekijöiden erilaiset kulttuurit ja vakaumukset voimavarana

## Päivähoidon työntekijä <-> uskonnon tai katsomuksen edustaja

Esimerkiksi

- arkikeskustelut
- päivähoiton uskontokasvatuksen yhteistyö

## Päivähoidon työntekijä <-> lapsi

Esimerkiksi

- aikuinen mallina miten uskontojen aihepiiriin suhtaudutaan ja miten uskonnoista puhutaan
- avoimuus, suvaitsevaisuus, kunnioitus, empatia
- lapsen kysymyksiin reagoiminen ja yhteinen pohdinta
- lapsen hiljaisuuden ja ihmettelyn kokemisen mahdollistaminen
- lapsen hoitosopimuksen tai varhaiskasvatussuunnitelman laatiminen

## Lapsi <-> lapsi

Esimerkiksi

- aikuisten salliva toiminta
- tilanteiden mahdollistaminen

# 4. Päivähoidon uskontokasvatus on kasvatuskumppanuutta

Lapsen uskonto- ja katsomuskasvatusta pohdittaessa päivähoitohenkilöstön tärkeimmät yhteistyötahot ovat lapsen vanhemmat. Vanhempien kanssa käytävässä keskustelussa sovitaan lapsen varhaiskasvatussuunnitelman uskonnollis-katsomuksellisen orientaation lapsikohtaisesta sisällöstä.

Keskustelussa vanhemmat ovat asian tuntijoita ja vanhempien antamaa tietoa kunnioitetaan. Keskustelun tavoitteena on selvittää traditio, toiveet ja yhteistyötavat päivähoidon työntekijöiden kanssa. Päivähoidon työntekijöiden vastuulla on uskontokasvatuksen toteuttaminen vanhempien toiveita kunnioittaen ja lapsen edut ja oikeudet tiedostaen. Avoimen keskusteluyhteyden saavuttaminen vanhempien kanssa luo pohjaa molemminpuoliselle kunnioitukselle ja luottamukselle. Tämä mahdollistaa myös vaikeiden asioiden esille oton.

**Avoim  
keskus-  
teluyhteys  
luo  
pohjaa  
molem-  
minpuoliselle  
kunnioitukselle  
ja luottamuk-  
selle.**

Vanhemmille on tärkeää kertoa millaista päivähoidon uskontokasvatus on ja miten se toteutuu päivähoidon arjessa ja juhlassa. Tulevista tapahtumista on hyvä tiedottaa etukäteen, jotta perhe voi keskustella lapsen kanssa tulevasta tilanteesta, ja jotta päivähoitossa tiedetään miten toimitaan, jos tulossa on esimerkiksi kirkkovierailu.

Uskontokasvatus päivähoitossa ei ole sisällöltään ainoastaan uskonnollista. Kasvatukseen kuuluu oleellisesti kokemusten, elämysten, arvojen ja asenteiden välillinen liittäminen uskonnolliseen kehitykseen. Tämä haastaa osallistujat pohtimaan omia asenteitaan, jotka liittyvät esimerkiksi kysymyksiin mikä on oikein/väärin, oikeudenmukaisuus, anteeksi antaminen, hyvä ja paha, totuus ja valhe.

Sopivia kysymyksiä vanhempien kanssa käytävään kasvatuskeskusteluun:

## 1. Mitä uskonnollisia tai kulttuurisia juhlia perheessänne vietetään?

- Vuoden aikana päiväkodissa vietetään mm. seuraavia kirkkovuoteen kuuluvia juhlia: mikkelinpäivä, pyhäinpäivä, joulukuukokous, laskiainen, pääsiäinen... Miten teidän perheessänne näitä juhlia vietetään? Millainen sisältö niille annetaan?

- Miten edellä mainittuja suomalaiseseen kulttuuriin ja kristinuskoon kuuluvia juhlia käsitellään toiseen uskontoon kuuluvassa tai uskonnottomassa perheessä?

## 2. Onko perheellänne muita keskeisiä juhlia tai juhlapäiviä (muut uskonnot / kulttuurit)? Esimerkiksi:

- Miten muslimiperheessä vietetään ramadanin päättymisjuhlaa tai uhrijuhlaa?
- Toivotteko teille tärkeiden uskonnollisten juhlien jotenkin näkyvän päivähoitossa? Oletteko valmiita auttamaan juhlien järjestämisessä?
- Mitä eri kulttuuriin kuuluvia juhlia perheenne viettää ja mitä päivähoitossa voisi ottaa huomioon? (Esim. kiinalainen uusivuosi, Kosovon itsenäisyyspäivä...)

## 3. Onko lapsi kohdannut muita uskontoja tai kulttuureja aikaisemmin?

- Miten toivoisitte lapsenne tutustuvan lapsiryhmässä edustettuina olevien kulttuurien ja uskontojen tapoihin?





4. Miten lapsenne kanssa on puhuttu elämän peruskysymyksistä [elämäntarkoitus, syntyminen, kuoleminen, pelot, turvallisuus...]?


- Millaisia kokemuksia näistä asioista lapsella on?
- Millaisia uskontoon liittyviä keskusteluja kodissanne on lapsen kanssa käyty?

5. Mitä haluaisitte lapsenne tietävän omasta uskonnostaan/ katsomuksestaan?

- Mitä toivotte muille lapsille kerrottavan perheenne katsomuksesta / uskonnosta?
- Mikäli ette halua lapsenne osallistuvan johonkin toimintaan / tilaisuuteen, miten toivotte että asia selitetään lapselle?

6. Mikä teille vanhemmille on uskontokasvatuksessa tärkeää?

- Miten toivotte, että lapsenne uskonnollista / katsomuksellista kehitystä tuetaan?



## 5. Kasvattajan rooli ja merkitys uskontokasvatuksessa

**K**aikki lasta lähellä olevat kasvattajat - vanhemmat, sukulaiset, päivähoidon henkilökunta ja muut lapsen läheiset ihmiset ovat vaikuttamassa lapsen käsityksiin ympäröivästä maailmasta, myös erilaisista uskonnoista ja vakaumuksista. Kasvattajan tulee tarkkaan miettiä minkälaisen kuvan ja mallin hän haluaa antaa lapselle. Lapsena saadut mielikuvat säilyvät läpi elämän. Tuleeko esimerkiksi Jumalasta lapsen mielessä turvallinen vai ankara ja pelottava?

Kasvattajan tulee miettiä myös omia näkemyksiään ja asenteitaan erilaisiin perimmäisiin kysymyksiin riippumatta omasta vakaumuksestaan.

Kasvattajan ei tarvitse olla uskonoppinut voidakseen puhua lapsen kanssa uskontoon liittyvistä asioista tai toteuttaakseen päivähoidossa uskontokasvatusta. Tärkeintä on oma avoin, kunnioittava ja utelias suhtautuminen uskontojen ja va-

kaumusten aihepiiriin. Tietoa eri kulttuureista ja uskonnoista löytyy tarvittaessa paljon (katso muun muassa tämän vihkon sen ”Lähteitä ja luettavaa”).

Päivähoidon kasvatuksen ammattilaisten on tärkeää keskustella yhdessä uskontokasvatuksesta. Päivähoidon esimiesten tulee mahdollistaa, että päivähoitoyksikössä voidaan keskustella avoimesti uskontokasvatuksen kysymyksistä muun muassa kasvattajan roolista uskontokasvatuksessa sekä monikulttuurisuuden kysymyksistä uskontokasvatuksen näkökulmasta. Yhteiset keskustelut, pohdinnat ja koulutukset selkeyttävät päivähoitoyksikön linjaa ja toimimista arjessa lasten kanssa ja yhteistyössä perheiden kanssa.

Vaikka päivähoidon uskontokasvatuksen toteuttamisvastuu on päivähoidon henkilöstöllä, voidaan uskontokasvatusta suunnitella, kehittää ja toteuttaa yhteistyössä eri uskonnollisten yhteisöjen kanssa.

## 6. Esimerkki:

Evangelisluterilaisten seurakuntien lastenohjaajat tukemassa päivähoidon uskontokasvatusta

**T**urun ja Kaarinan seurakuntayhtymän varhaiskasvatuksen yksikkö lähettää alueen päivähoitoyksiköihin vuosittain sähköpostilla kirjeen mahdollisuudesta uskontokasvatussyhteistyöhön seurakunnan lastenohjaajan kanssa. Myös päivähoitosta voidaan ottaa yhteyttä seurakunnan lastenohjaajan yhteistyön aloittamiseksi. Turun ja Kaarinan seurakuntayhtymän lastenohjaajat toimivat haluttaessa mentoreina eli tukihenkilöinä pohtimassa yhdessä päivähoitohenkilöstön kanssa uskontokasvatuksen toteuttamista. Lastenohjaajat ovat koulutuksensa ja oman työnkuvansa vuoksi kokeneita kristillisen kasvatuksen osaajia.

Yhteistyön alkaessa osapuolet tutustuvat toisiinsa ja keskustelelevat miten uskontokasvatusta kyseisissä päivähoitoyksikössä nyt toteutuu ja mitä halutaan kehittää yhteistyössä. Tämän jälkeen sovitaan yhdessä tavoitteet - esimerkiksi evankelisluterilaisen perinteen tutuksi tekeminen päivähoidon henkilökunnalle tai päivä-



hoidon henkilökunnan rohkaiseminen uskontokasvatuksen toteutuksessa ja sen näkeminen arjen pienissä asioissa.

Yhteisiä tapaamisia on yleensä muutama kerran lukukaudessa ja silloin keskustellaan yhdessä sovitusta teemasta tai tehdään yhdessä materiaalia, joka helpottaa kristillisen perinteen välittämistä lapsille. Lastenohjaajilla on kokemusta lapsiryhmien ohjaamisesta ja he jakavat toimivia käytäntöjä ja ideoita miten uskontokasvatusta voisi toteuttaa erilaisissa tilanteissa.

Uskontokasvatuksen yhteistyö toteutuu yleensä seurakunnan lastenohjaajien ja päivähoitohenkilökunnan tapaamisina mutta lastenohjaajat osallistuvat tarpeen mukaan myös päivähoiton arkeen lasten parissa. Yhteistyö kestää yleensä 1-3 vuotta ja sen jälkeen voidaan pitää yhteyttä tarvittaessa. Jatkoyhteistyö voi toteutua esimerkiksi päivitettyä päivähoiton varhaiskasvatussuunnitelmaa uskontokasvatuksen osalta.

#### Yhteistyöesimerkkejä

- tehdään hiljaisuuden pussi, johon lorupussin tavoin kerätään lapsille iltarukouksia kotonakin luettavaksi
- tehdään keppinukkeja joulukertomuksen kertomista varten
- valmistetaan yhdessä seimi päivähoiton käyttöön
- maalataan avattavia munia pääsiäiskertomuksen kertomista varten
- pidetään lapsille hartaus yhdessä sovitusta aiheesta
- vieraillaan yhdessä lähikirkossa

#### Esimerkkejä keskustelun aiheista

- evankelis-luterilaiset traditiot
- kirkkovuoden juhlapyhät
- lasten kysymykset ja pohdinnat surusta, Jumalasta, enkeleistä, kuolemasta, taivaasta...

## Lähteitä ja luettavaa

"Ai, noi muslimithan ei kai saa tehdä enkeleitä" : Uskonto ja uskontokasvatus monikulttuurisen päiväkodin arjessa ja kasvattajien puheessa. Pro gradu, Silja Lamminmäki-Vartia.

Aika Pyhä! - tueksi arjen kristilliseen kasvatukseen matalan kynnyksen periaatteella. Lasten keskus.

Esiopetuksen opetussuunnitelman perusteet (EOPS). OPH.

Homma hanskassa! Päiväkodin monimuotoisuus rikkautena, [www.mucca.fi](http://www.mucca.fi).

Kokonaisvaltainen kasvatus, lapsi ja uskonto. Lasten keskus.

Lapsenkaltainen. Uskonnollis-katsomuksellinen orientaatio varhaiskasvatuksessa. Lasten keskus.

Lapsen parhaaksi. Lasten keskus.

Lapsi on osallinen. Kirkon varhaiskasvatuksen kehittämissuunnitelma. Kirkkohallitus.

Uskontodialogi – kasvatusta kulttuurien kohtaamiseen. Kulttuuri- ja uskonfoorumi FOKUS.

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet (VASU). THL.

YK:n lapsen oikeuksien julistus.



**K**ädessäsi olevan vihkonen on tehty Turun ja Kaarinan päivähoidon henkilöstön, lasten vanhempien, seurakuntien varhaiskasvatuksen työntekijöiden ja muiden asiasta kiinnostuneiden työvälineeksi.

Vihkosen tarkoitus on

- esitellä mitä uskontokasvatuksella tarkoitetaan
- olla apuna päivähoidon uskontokasvatuksen suunnittelussa ja toteuttamisessa
- olla tukena vanhempien ja päivähoidon henkilöstön välisissä keskusteluissa
- helpottaa yhteistyötä eri tahojen välillä

turku  åbo

 Kaarina

Turun ja Kaarinan  
seurakuntayhtymä 

Onks  
enkeleitä  
olemas?

-näkökulmia päivähoidon  
uskontokasvatukseen

